

Utvandrartvätt i Småland

Den 2020-07-28 skrev Pia Wallin:

Hej Olle, Jag heter Pia och jobbar som Scenograf. Jag håller på med långfilmen Utvandrarerna och jag skulle vilja veta hur det gick till när man tvättade på en ett litet torp runt 1850-talet. Kan man ringa dig?

Den 2020-08-05 svarade Olle Magnusson

Hej Pia!

Har kollat lite på detta, men det kan vara lite knepigt att svara säkert.

Tvättandet hade säkert många lokala variationer.

Skansens Byalags Bykkäringar har gett ut skriften "**Så går det till när vi byker våra kläder**" - **Storbyk i en småländsk by kring sekelskiftet 1900**". Skansens byalag 2013.

Där berättas om hur storbyken gick till och där hela byn deltog och kanske genomfördes två gånger om året. Byns torparkvinnor var säkert engagerade i detta och skillnaden mellan 1900 och 1850 var nog inte så stor.

Men jag tänker mig att du kanske snarare är ute efter det lite vardagligare tvättandet i hushållet på torpet, har för mig att det finns några sådana scener i den gamla filmen. I ovanstående skrift hänvisas ett par gånger till en annan skrift av **Åsa Wall "Lak och byk i Småland 1850-1900"**. **Gertrud Berglund i Skansens byalag** har redigerat uppsatsen i etnologi/folklivsforskning av Åsa Wall från 1963 och även digitaliserat den. Med tillstånd av Skansens Byalag och Åsa Walls efterlevande finns nu hela uppsatsen att läsa på tvätterimuseets hemsida.

Själv kan jag tänka mig **några frågeställningar** som jag just nu inte har de säkra svaren på:
1/ Linne ska helst inte kokas (bara lakas med hett tvättvatten) och 1850 var förmodligen huvuddelen av plaggen av lin eller ull/vadmal (som helst bara vädras). Kokningen kom med bomullen. Kokade man ändå linnen? Skjortor, blusar, barnkläder?
2/ I vilken utsträckning hade man underkläder?
3/ Vad hade man för sängkläder att sova på. Linne eller vävda "trasmattor"?
Något annat?

Låt säga att man kokade vardagens småtvätt i en 3-bent järngryta nere vid vattnet eller vid brunnen. Tvättmedlet kunde vara lut, som man lakat ut ur björkaska, eller såpa, som man kokat fram av slaktavfall och lut.

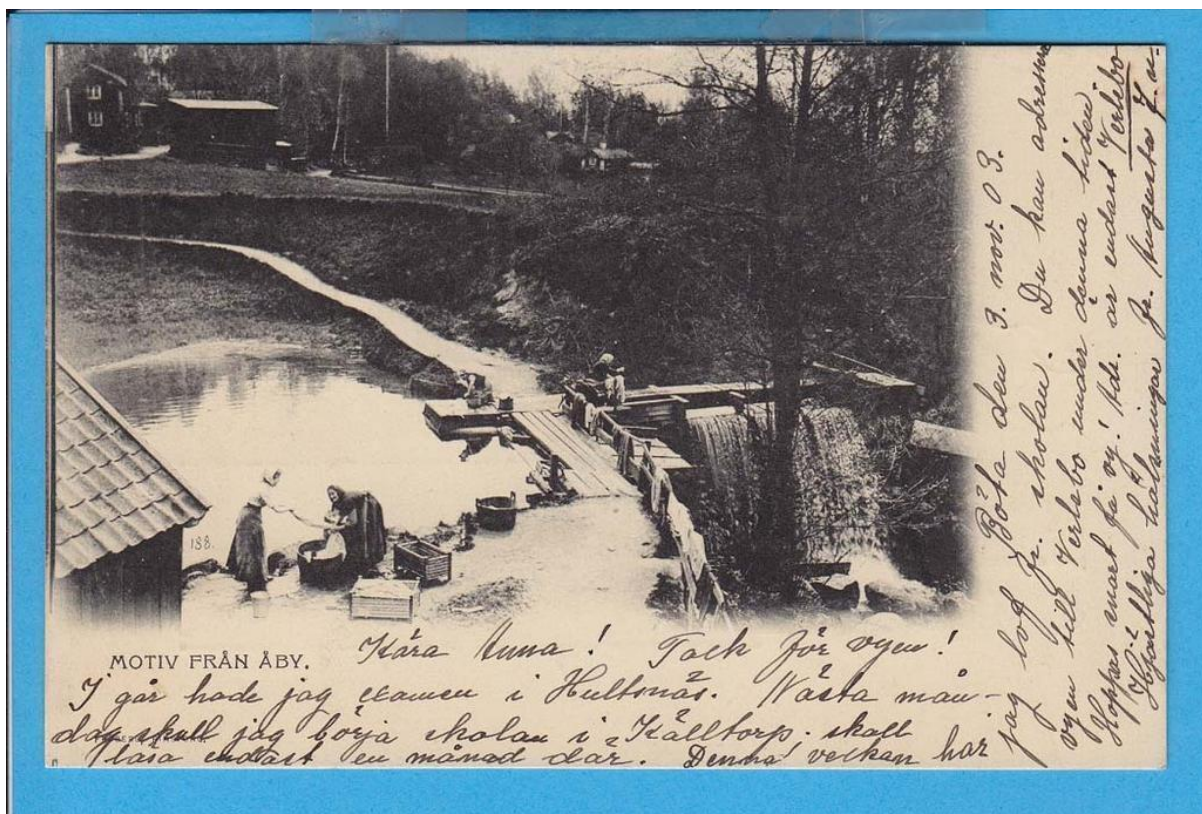
Före kokningen av tvätten kunde plaggen, som varit blötlagda för att lösa upp smutsen, gnuggas på en tvättbräda av trä, en "valkbräda" egentligen avsedd för att valka ihop ylle. Efter kokningen kunde tvätten också gnuggas mot valkbrädan eller slås, gnuggas mot en stor sten för att tvinga ur smutsen ytterligare. Vid sköljningen användes ett "klappträ", "böstetra" (av trä) för att omväxlande banka och skölja smutsen och tvättvattnet ur kläderna. Sedan skulle tvätten rinna av och hängas på tork. Över en gårdsgård eller tvättlina om man hade det. På vintern frös tvätten till is om den hängde på tork utomhus ...

Se även vykortet (nedan) som jag hittade på nätet med "**Motiv från Åby**" och tvätt vid sekelskiftet 1900. Många platser heter Åby runt om i Sverige, men här torde det vara frågan om **Åby i Fliseryd, Mönsterås kommun i norra Småland**. Inom ca 1,5 mil från Fliseryd hittar man på kartan alla de ortnamn som nämns på vykortet. Hultsnäs, Källtorp, Böta, Värlebo (Verlebo) och utmed Emån som rinner genom Fliseryd går Åbyvägen, förbi det som på satellitbilden ser ut att vara en stor fördämning vid **Åbyfors kvarn** i Emån. Sydväst om Fliseryd ligger Övre Åby.

Här vid Emån i Fliseryd finns alltså **Åbyfors kvarn** till stor del bevarad fram till idag, med de äldsta delarna från mitten av 1800-talet. Möjligen är det fråga om samma kvarnfall, fast en hel del verkar ha förändrats. Men trasmattorna som såpskurats hänger "fortfarande" och rinner av över räcket på undre **bilden** (nedan) från 1948.

Info med frågor kring detta skickad till **Fliseryds hembygdsförening**.
Väntar på svar ...

29/4 2021
mvh Olle Magnusson
föreståndare för Hagalunds Tvätterimuseum
www.tvatterimuseet.se

Motiv från Åby. Vykort från sekelskiftet 1900.

De Fliseryd närliggande (ca 1,5 mil) ortnamnen Hultsnäs, Källtorp, Böta, Värlebo (Verlebo) nämns i handskrivna texten på vykortet. Och utmed Emån som rinner genom Fliseryd går Åbyvägen, förbi det som på satellitbilden ser ut att vara en stor fördämning i Emån vid Åbyfors kvarn. Sydväst om Fliseryd ligger Övre Åby.

Åbyfors kvarn 1948 sett från NV. På bilden syns överfallsdammen, kvarnrännan samt luftledningarna. Foto: O. Liljekvists konstförlag.

Foto 1948 hämtad från "Kulturhistorisk utredning, Antikvarisk Rapport 2020:01" av BYGGKULT. Planhandlingar, Åbyfors kvarn, Mönsterås kn, Kalmar län.

Här är slutliga svaret från Fliseryds hembygdsförening:

Hejsan!

Jag skickade Din fråga vidare till några personer, varav en har ställt frågan vidare till Kalmar läns museum och detta är det svar som inkommit.:

”Jag har kollat på äldre bilder från Åbyfors kvarn och jag tycker inte heller att de stämmer överens med kvarnen på vykortet. I en kulturhistorisk utredning som gjordes 2020 framgår dock att Åbyfors kvarn genomgick stora förändringar under 1900-talet, bland annat ska den utrustats med en turbin och generator 1929. Nuvarande kvarnhus byggdes 1905, men tidigare ska ha funnits en mindre kvarnbyggnad och loge från 1868. Eftersom vykortet är från 1903 skulle det kunna vara den äldre kvarnen på bilden, men jag har inte kunnat hitta några äldre bilder som styrker detta så något säkert svar kan jag tyvärr inte ge.”

Med vänliga hälsningar!

Agneta Tyrberg /Fliseryds hembygdsförening

E-post: agneta.tyrberg@telia.com